

ДР ТАДИЈА ЕРАКОВИЋ

Учитељски факултет

Сомбор

ПРЕГЛЕДНИ ЧЛАНАК

UDK: 003.349(=861)

VIBLID: 0353-7129, 9 (2002) 3, p. 85-101

Примљено: 20. 11. 2002.

ВРАТИМО СЕ ЛЕПОМ ПИСАЊУ

Резиме: У нашим школама више се не учи лепо писање. Учитељи су занемарили леп рукопис, па чак пишу у могућности да прочитају ни сопствени.

Сматрам да би било неопходно и врло хитно установити школски предмет **Лепо писање**, као што се то некада неговало у основним, па и у средњим школама.

Калиграфија и наши чувени калиграфи изостављени су из школског програма, а они су најзаслужнији за очување правилног обликовања словних знакова.

Кључне речи: Калиграфија, лепо писање, калиграфи, први буквар, Инок Сава, Захарије Орфелин, Кристифор Жефаровић, Иван Болдичар, Созанов, палеографија.

Увод

Калиграфија или уметност лепог писања слова сада се ретко користи. Људи су упућени на машинску и компјутерску технику писања. Потреба за ручним обликовањем слова сведена је на минимум. У рукописном обликовању слова не поштују се ни основне законитости. Људи своје мисли саопштавају индивидуализираним рукописом; да ли тај рукопис читалац може да прочита изгледа да није ни важно. Децу у школама учимо неком чудном рукопису, односно обликовању слова. Сваки аутор истиче да су слова у његовом буквару управо она права која је лако савладати и перцептивно препознати. Нарочито се занемарују норме и правила писања и обликовања слова српске ћирилице. Више се пажње поклања латиничним словима јер их и учитељи боље знају и лепше

пишу с обзиром да се латиницом свакодневно служе. За протеклих пола века на просторима и у школама друге Југославије углавном се фаворизовала латиница.

Наши школски програми поклањају мало пажње писму и његовој историји. Зато нашим људима, поготово са универзитетским образовањем, треба да уђе у свест и праксу знања која су заснована на делу словенских првоучитеља Ћирила и Методија. То су знања образовног минимума из сопственог језика и писма. Људи који теже свестранијем хуманистичком образовању и који признају двоазбучност као реалност културног света (словенског и европског) - без обзира да ли дају предност ћирилици или латиници, (15, 1994, 17) морају водити рачуна о квалитету писмене комуникације са светом. Ова тематика је од изузетног значаја за српску културу и српску писменост у целини. Људи Србије су, на жалост, скоро заборавили да пишу својим писмом, српском ћирилицом.

Због општег хаоса у српском писму потребно је да се осврнемо на своју сјајну прошлост, на калиграфију и калиграфе и учитеље лепог писања који су српском народу дали најлепши културни допринос - ћириличну калиграфију. Можда ће будући учитељи имати снаге и воље да на своје ученике пренесу минимум знања из лепог обликовања слова и да се мање користе туђинском терминологијом исписаном ћириличним писмом.

Српска ћирилица, али и латиница када се користе, морају наћи своје место не само на факултетима, него и у основним школама на нивоу лепог писања – калиграфије. Није довољно да ученици науче технику обликовања слова на нивоу почетног оспособљавања за писање, него треба да науче и вештину лепог писања. Слова морају имати своју "чистоту" и "јасност". Свако слово мора бити јасно написано да се његови делови могу лако схватити. Ученици се морају извежбати у лепом писању и онда када брзо пишу (13, 1925, 7).

РАЗВОЈ СЛОВЕНСКИХ ПИСАМА (ПАЛЕОГРАФИЈА)

Из грчког унцијалног писма настале су **глагољица, босанчица и ћирилица**. Утицај латинице на ова писма јавља се у каснијем развоју словенских држава у Европи и на Балкану. Словенске државе: Македонија, Рашка, Зета, Босна, Хрватска и Бугарска користиле су се писмима својих моћних суседа, Грка и Латина. Потребу за својим писмом нарочито су имале северне словенске државе где је био изражен јак утицај германизације, католичке цркве и латинског писма. То је био разлог да моравски кнез Растислав пронађе људе спремне да

обликују писмо које ће одговарати карактеру словенских језика. Послао је изасланство у Цариград са писмом цару Михајлу (842-867) да му пошаље проповеднике који знају словенски језик. Рагислав пише цару: "Наш народ се одрекао незнабоштва и држи се хришћанских закона, али немамо таквог учитеља који би нам нашим језиком протумачио праву веру хришћанску да би и друге земље, видећи то пошле за нама". Избор је пао на већ чувену браћу Солуњане. Цар је, како каже Житије, добро знао које ће учитеље послати моравским Словенима и зато се обраћа солунској браћи познатим речима: "Ви сте Солуњани, а сви Солуњани говоре чистим словенским језиком" (4, 1990, 13).

Према писању Петра Ђорђевића у **Историји српске ћирилице** (1990), браћа су у Цариграду спремила све што им је требало за пут. Ћирило је прво уредио словенску азбуку и с Методијем и другим помоћницима прво превео богослужбено Јеванђеље на словенски језик, а можда и друге црквене књиге. Браћа просветитељи су отишли у Моравску 863. године и тамо остали око три године. Иако су немачки свештеници бранили латинско богослужење, словенско се брзо ширило. Ученици Ћирила и Методија су се разишли по словенским земљама па се тако словенска писменост даље ширила. Међу ученицима просветитеља највише су се истицали Климент Охридски, Наум и Константин Преславски.

Крајем 9. века формирала су се два седишта словенске писмености: у Македонији Охридска школа, а у Бугарској Преславска школа. У школама се радило на словенској изворној и преводној књижевности. Из Бугарске и Македоније се ширила словенска писменост у српске земље у којима су већ деловали ученици Ћирила и Методија који су из Велике Моравске стигли до Јадранског мора.

У постојећим историјским изворима, како наглашава Ђорђевић, (4, 1990, 16), не каже се које је писмо саставио Ћирило. Назив наше азбуке свакоме се чини да је јасан. **Ћирилица треба да је названа по Ћирилу исто као латиница по Латиницима који су је уредили за свој језик.**

О Ћирилу, као састављачу словенске азбуке, постоје записи у најстаријим словенским изворима. Он је саставио азбуку и применио је при писању прве словенске књиге изворног Јеванђеља преведеног са грчког језика. О овоме говори и један стари словенски спис који се бави питањем постанка словенске писмености. То су списи Црнорисца Храбра "О писменима". У његовом спису стоји и ово: "Ако упиташ књижевнике грчке говорећи, ко вам је слова сачинио у Библију превео или у које време, - то ретки од њих знају. Ако ли упиташ словенске књижевнике говорећи, ко вам је писмена сачинио и Библију превео, - то

сви знају и одговоривши, кажу: свети Константин Филозоф, названи Тирило, он нам слова сачини и Библију преведе - и Методије, брат његов, јер су још живи који су их видели... а године 6363. (тј. 863) од створења света". У изворима се не каже које је писмо саставио Тирило. Имамо глагољицу и ћирилицу. У Тирилово време у Византији у употреби су биле две варијанте грчке азбуке: једна која би по типу одговарала нашим великим штампаним словима и друга, која би се могла упоредити са нашим писаним словима. Између та два типа грчког писма мајускуле и минускуле постојала је велика разлика. Слично је било и у Храброво време и код Словена. Глагољницом се могло брже писати, а ћирилица је имала изглед монументалног, свечаног писма. Код Храбра нема разликовања двају словенских азбука, али се говори о јединственом писму грчком и словенском, иако спољњег јединства није било. Њихово јединство је било у њиховој употреби за један исти књижевни језик, закључује Ђорђевић.

Зависност словенске азбуке од грчке није само у грчком азбучном реду, него и у облику појединих слова и њихове гласовне вредности. Уређено словенско писмо било је први пут примењено на језик који зовемо старословенски. Овај језик више није ничији матерњи језик а сам назив говори да је то језик који је некада био у употреби (први део сложенице). То је био књижевни језик Старих Словена у прва два века њихове писмености. После тога почело се писати на редакцијама старословенског језика. Старословенски језик у основи редакцијски језик, наставио је да се употребљава кроз векове. До наших дана он се одржао у основи црквеног или литургијског језика. Данашњи богослужбени језик назива се по својој намени црквенословенски чиме се истиче његова повезаност са Словенима. Постоји и други назив за богослужбени језик, староцрквенословенски којим се обележава најстарији период словенског црквеног језика.

Најстарији сачувани старословенски споменици писани су и ћирилицом и глагољицом. Сам традиционални назив ћирилица тј. Тирилова азбука, првобитно се односио на глагољицу (запис попа Упира из 1047. г.). Историјски, палеографски и језички подаци указују да је глагољица настала пре ћирилице. Исто тако, на основу података можемо закључити да је прву словенску азбуку саставио Тирило Солунски. Та азбука се по њему прво назвала ћирилица. Ова азбука се није свуда могла одржати, заменила ју је друга млађа словенска азбука коју и данас такође зовемо ћирилица. Назив је остао исти, изменила се само садржина, (4, 1990, 22).

Према тумачењу Петра Ћорђића, а на основу бројних докумената, како истиче овај аутор, може се узети као готово сигурно следеће: азбучни ред и општи изглед глагољице као нарочито стилизованог писма применом геометријског стила, нарочито симетрије, најчешће са кружићима, а затим правоугаоницима и троуглима, наводи нас на закључак да је тако сачињено писмо дело једног ученог Грка који је уз то добро познавао бар један словенски говор. То је могао бити Ћирило Солунски, као што сведоче најстарији словенски, латински и грчки извори. Градећи Словенима књижевни језик на темељу једног народног говора морао је том словенском језику да би га учинио прво књишким, а после књижевним, дати особине свога, куд и како развијенијег грчког језика, и то не само у синтакси и речнику, него и у гласовном саставу. При даљем тумачењу постанка глагољице полази се од сасвим сигурне чињенице да су се Словени у Византији и суседним областима у IX веку служили грчким писмом тог времена које је употребљавано у обичном животу. Раније је то био курзив, а после минускула. Ћирило је поменутом стилизацијом од грчке минускуле начинио једну нову мајускулу. Мајускулни облик глагољских слова са својим дволинијским системом стоји насупрот четворлинијском систему грчке минускуле (4, 1990, 26-27).

Глагољица се шири у Хрватској где је прихваћена као национално писмо. Хрвати су доста радили на преобликовању глагољице па је настала нова варијанта, угласта или хрватска глагољица. У Хрватској се користи до 18. века а у неким крајевима и дуже. Латинизација је спровођена постепено и плански, а глагољица је као словенско писмо потискивана. У почетку је глагољица имала 43 словна знака, да би се касније усталила на 40 знакова. То је вероватно удовољавало фонетске захтеве језика. Према изгледу и времену настанка разликује се обла и угласта глагољица. За прву књигу штампану глагољицом сматра се Мисал из 1483. која је штампана у Венецији. То је прва књига штампана словенским писмом изван наше земље.

Словенско писмо **босанчица**, у варијанти ћирилице, настала је у средњовековној босанској држави. Најстарији документ написан босанчицом је Повеља Кулина Бана из 1189. године. По свом изгледу ово је писмо могло бити најсавршенији облик словенског писма. Упоредо са слабљењем босанске државе ово писмо је одумирало, а оно писмо се среће и под називом ћирилица босанска или хрватска.

Ћирилица је словенско писмо млађе од глагољице мада има доста и супротних мишљења. Најстарији сачувани споменици писани ћирилицом су из 10. века. Напредак и развој ћирилице везан је за Симеонову Бугарску, најмоћнију државу тог времена (Цар Симеон, 893-927). За време владавине цара Симеона Бугарска доживљава велики напредак у књижевности, а била је јако везана за византијску књижевност. Непосредна зависност од Византије добила је свој спољашњи знак, јер је глагољницу заменила ћирилица. То је у основи грчко унцијално или литургијско писмо, допуњено словима потребним за обележавање чисто словенских гласова. Такво писмо је више одговарало Симеоновим културним и политичким плановима него неразговорна и загонетна глагољица (4, 1990, 31).

Ћирилица је постала од старогрчког мајускулног унцијалног писма, а глагољица је везана са минускулом. Ко је заслужан за настанак ћирилице нема поузданих доказа. Владало је мишљење (почевши од Шафарика) да је промену азбуке извршио најпознатији ученик солунске браће Климент Охридски. Међутим, Климент Охридски и брат му Неум, поштујући своје учитеље Ћирила и Методија, више су се држали да сачувају глагољницу као словенско писмо. Као творац ћирилице помиње се и епископ Константин, један од најспособнијих млађих ученика солунске браће. Петар Ћорђић, реконструишући појединости око настанка ћирилице, указује на њено бугарско порекло. "Она је као уређено писмо настала у Симеоновој Бугарској. Тако се тадашња најзнатнија словенска држава у културно-просветном погледу подвојила на напредну област ћирилице са славном Преславском књижевном школом и на забачену област глагољице са охридском школом Климента и Наума, верних чувара великоморавске традиције". Та азбучна подвојеност, према Ћорђићу, објашњава се разликом у интензитету грчког културног утицаја на Словене у бугарској држави. На истоку, у јужној Бугарској, и пре званичног примања хришћанства из Византије 865. године, укоренивала се међу Словенима и пословљеним и непословљеним туранским Бугарима грчка образованост, у првом реду преко свештеника, са више успеха него на удаљеном западу државе где није било такве етничке мешавине. И када је урађена ћирилица као друго словенско писмо, није се прекинула формална веза са дотадашњом грчком писменошћу, као што је то морало бити када је састављена глагољица; онај који је знао ћирилицу, знао је и грчку азбуку.

Захваљујући реформи Вука Караџића ћирилица је данас међу најсавршенијим писмима у погледу ортографије. Азбука је у почетку имала 37 словних

знакова од којих су 23 грчка унцијална слова, а осталих 14 знакова су формирана највероватније из глагољице према карактеристичним словенским гласовима. Поједини словенски народи су мењали број слова, па се о формираном облику ћириличног писма може говорити тек у XI веку када се оно појављује као старословенско писмо. Ћирилицу су користили, као и сада, словенски народи: Руси, Украјинци, Македонци, Срби, Црногорци и Бугари, а повремено Хрвати и Румуни.

Српска ћирилица и њени савремени облици спадају у ред најсавршенијих писама у свету. Реформатор српског језика и азбуке Вук Стефановић Караџић (1789–1864.) је прихватио принцип "Пиши као што говориш, читај као што је написано". Од 46 словних знакова, колико је имала изворна ћирилица, Вук је задржао 24 и увео нових 6, тако да сада српска ћирилица има 30 слова. Вук је реформу ћирилице завршио 1818. године, али је она у званичну употребу ушла око 1868. године.

Развој ћириличног писма се може пратити по узорима српских средњовековних рукописа који су преписивани највише у манастиру Манасија и чувеном преписивачком центру Ресавској школи (назив је добијен по реци Ресави где се налази манастир Манасија).

Реформа ћирилице извршена је и у Русији. Руски цар Петар Велики био је незадовољан изгледом руске ћирилице и великим бројем словних знакова, па је 1710. године извршио реформу. Као узор за естетско преобликовање ћирилице користио је латиницу (школовао се у Француској). Ћирилица Петра Великог добија назив грађанска. Поновна реформа руске ћирилице извршена је непосредно пред Октобарску револуцију. Прве ћириличне књиге штампане су у Кракову 1491. године. То су *Октоих првогласник* и *Часослов*. Прва српска и прва јужно-словенска ћирилична књига је *Октоих Првогласник*, штампан на Цетињу 1494. године.

Македонска ћирилица, у данашњем облику, сачињена је после Другог светског рата по узору на Вукову ћирилицу.

Румуни су напустили употребу ћирилице 1860. године, а Монголи је уводе у употребу у 20. веку.

Као највећи проблем за ћирилицу на нашим просторима истичу се нестандартизовани облици слова. Током свог развоја ћирилица је, као и друга писма, мењала свој графички изглед. Штампана слова су била мање подложна променама, док су писана слова доживела више промена. Зато и постоје велике разлике у грађијама појединих слова у букварима или почетницама. Нека ћирилична

слова су подлегла утицају графиције латинског писма. Зато учитељи треба да воде рачуна при обради слова због мешања графиције једног и другог писма. У настави се морају поштовати графичка обликовања ћириличних слова која су дата у буквару и од тих правила графичког обликовања не би се требало одступати. Стандардизација ћириличне графиције била би од великог значаја не само за учитеље већ и за нашу културу у целини. Нека ћирилична слова у одређеним букварским варијантама су изгубила свој графички идентитет. Ћирилицу треба сачувати од неаутентичних деформација. Према наводима Милатовића, (10, 1990) Митар Пешикан види објашњење за потискивање ћирилице због наше тежње да се приближимо Европи, па каже: "Најпресуднији гробар ћирилице није економија, него некакво наше надриевропејство, које се женира балканске, византијске, па и јужније и источније словенске компоненте наше културе као да се Балкан, где је поникла европска цивилизација и где су у византијској и каснијој словенској реализацији остала њена веома важна огњишта треба некуд прелазити да би се било у Европи!". Када је реч о писму, и остајања у тој културној Европи, где нас је историја сместила, не значи одрећи се онога што је својствено култури европског југоистока, него неговати то и развијати држећи се у кораку са оним што доноси развој техничке цивилизације (10, 1990, 72).

У издању "Просвете" (припремио Михаило Блечић), 1991. године објављен је први буквар Инока Саве. Буквар Саве Дечанског (Инока Саве), како каже приређивач, фасцинира својом букварском методиком. Определио се за гласовну методу, више од два века пре њеног увођења у европско школство. Овај Буквар први пут је штампан 20. маја 1597. године у Венецији на свега два листа. Друго издање Буквара штампано је исте године у Венецији на четири листа. Међутим, овај Буквар је био заборављен". Доиста делује невероватно да један тако значајан цивилизацијски чин, какав је несумњиво писање буквара, поготово првог, прође готово незапажен близу 400 година" (1, 1991). Даље приређивач Блечић наставља: "Парадоксално је, међутим, до трагике да су све те врлине овог првог писменара српске културе, које је могло бити њен духовни замајац, остале запретене у тами времена, изван стварних културних токова!"

Сматрамо да је објављивањем овог Буквара испуњен наш дуг према првом писцу српског Буквара Иноку Сави, као и према Буквару који "по свом педагошко-методском карактеру за своје време" (1, 1991), заслужује да се и на крају 20. века актуелизује и учини доступним студентима и учитељима.

КАЛИГРАФИЈА И КАЛИГРАФИ

Најпознатији калиграфи српске ћирилице свакако су Захарије Орфелин (1720-1785), Кристифор Жефаровић (-1753) и Иван Болдичар (1917-1986).

Захарије Орфелин је био свестрано образован и способан за више занимања и вештина. "Зна се: био је учитељ, административац (канцелиста), калиграф, илустратор, графичар, бакрорезац, педагошки писац, песник, преводилац, теолог, пројектант, издавач, филолог, уредник календара и часописа, библиотекар, историчар, рецензент, природњак, технолог и коректор, а можда још понешто..." (3, 1994, 19). Орфелин се дуго бавио уметношћу лепог писања - цртањем слова у тушу и њиховим резањем у бакру. Калиграфски је исписивао наслове књига, синђелије и грамате, бакрорезе са украсним словима и другим материјалима. У својој бакарној типографији у Сремским Карловцима 1759. године израдио је прописе – калиграфска упутства. Велику рукописну калиграфију израдио је 1777. године која није била објављена све до 1994. године када је припремио за штампање Динко Давидов, наш познати историчар уметности. Ова калиграфија није одобрена за штампање од стране Хабсбуршке монархије. Међутим, наредне 1778. године одобрено је штампање бакрорезне калиграфије за основне школе.

Враћање Орфелиновој калиграфији истовремено значи и повратак ћирилице која је дуго година била занемарена. Орфелинова калиграфија, богатством словних облика, треба да делује инспиративно и подстицајно за ново типографско писмо у српском штампарском слогу. Познати историчар уметности, Динко Давидов приредио је књигу о Орфелиновој калиграфији под називом: "Српска уметничка ћирилица". Ово је велико дело и од изузетног значаја за српску културу.

О калиграфији Захарија Орфелина, Динко Давидов каже следеће: "Украјски, заправо уметнички лик Орфелинових слова био је - и поред завештања Доситејевог - готово заборављен. Стицајем срећних околности, издавачких пре свега, сада се објављује Орфелинов украсни, ћирилични споменик, сагледан и високо оцењен у Бечу, у години настанка. Објављивањем рукописне калиграфије отвара се златни мајдан раскошних облика ћирилских слова. То се, у добар час, остварује овим верним издањем. Тек сада се Орфелинова калиграфска ризница нуди историчарима српске културе XVIII столећа, особито млађим истраживачима. Али треба рећи и то да калиграфија није само историјски споменик, већ да може постати и ликовни приручник цртачима и графичарима да, без пре-

драсуда, њоме користе; да је узму не само као предложак него и као узор који пружа безброј могућности у којима ће облици и украси Орфелинових дивот- слова бити подстицај да се према "сопственому упражњенију", како је сам ре- као, усмере ка новим калиграфским облицима. У служби лепог ћирилског сло- ва" (3, 1994, 9).

Даље, Динко Давидов истиче: "Кирилско писмо било је код Срба занема- рено још у Краљевини Југославији, када је, због "југословенства" и појачаних додира с културом западне Европе, безразложно предност дата латиници. После Другог светског рата ћирилско писмо је потпуно потиснуто и политички про- гнано, чак и у Срба, сходно антисрпској политици новог режима. И, управо ових година препорода српске националне свести и духовности, враћа се ћири- лица српском народу. Враћа се српски народ својој ћирилици. Време је да тај народ упозна и најлепше облике свог писма у столећу просвећености. И да се подичи пред другим народима " (3, 1994, 22).

И у Орфелиново време није било разумевања за српску калиграфију. У Хабзбуршкој монархији у XVIII веку постојао је званични приручник краснопи- са за немачке школе. Он је предочен Орфелину и био му је узор приликом израде његове калиграфије. У време владавине императорке Марије Терезије, вршене су значајне николске реформе, укључујући и српско и у румунско школ- ство у оквиру Карловачке митрополије. Дворске депутације из Беча су сматрале да је Србима потребно основношколско образовање и калиграфија за тривијалне школе. Ширу употребу уметничке ћирилице царска администрација желела је да онемогући. Истицали су да Срби "немају канцеларије" у којима би се употре- бљавала уметничка ћирилица. Чак се настојало увођење латинице у српске шко- ле и после изласка из штампе Орфелинове бакрорезне калиграфије из 1778. го- дине. Међутим, Орфелин се залагао и за уметнички краснопис српских канцела- рија и српског друштва уопште. Орфелинов рукопис уметничке српске ћирилице није никад одобрен за штампање, већ је остао у рукопису све до 1994. године, када је Динко Давидов, наш познати историчар уметности, приредио рукопис за штампу. На Орфелинов уметнички и стваралачки рад имали су утицаја и страни калиграфи (хабзбуршки бакроресци и калиграфи), па, по угледу на њих, он предлаже четири начина писања: школско, канцеларијско (декоративно), куретно (ти- пографско) и фрактурно (шиљасто, псеудоготско). Посебну пажњу је поклањао тзв. "минејском канцеларијском писању". Минејско писмо је покушај да лепо ћи- рилиско писмо уђе у јавни живот тако што ће се њиме исписивати сви видови

докумената: синђелија, грамате, цековска писмо, титулирани и др. натписи (3, 1994, 51).

У својој првој калиграфији, Орфелин је дао четири варијанте ћириличног писма. То су два скорописа: "српски" и "грађански" и "канцелариски" и два фрактуре: "црковни и канцелариски". Скоропис означава цисана, а фрактура штампана слова. Канцеларијски, а то је грађански или цивилни тип штампане ћирилице, формиран је по угледу на тзв. антикву ... Орфелин је штампану грађанску ћирилицу преузео из руских световних књига у којима је била у употреби до времена Петра Великог (3, 1994, 31).

Орфелин је дао правила којих се треба придржавати приликом лепог писања. Слободна интерпретација са старословенског (у преводу Милана Павлова, проф. Богословије у Сремским Карловцима), гласи:

Правилно држање тела - Цело тело мора бити мало напред нагнуто а никако у страну и више од једног лакта далеко од стола. Очи морају, зарез пера непрестано пратити. Речи морају бити растављене једна од друге и у редовима лепо слагане.

Правило за држање руке - Левом руком треба држати хартију која треба да је постављена испред тела на малом растојању. Десна рука треба да лежи на столу ради писања, тако према руци и хартија треба да је постављена. Десна рука мора се лагано наслањати на предње чланке малог прста, а на столу је потребно да се постави и цела шака у корену, у савијутку.

Правило за држање пера - Перо држати палцем и прстом до њега као и средњим прстом. Средњи прст стоји одоздо положен близу горњег. Између прстију држати се перо притиснуто палцем. Остали прсти стоје припојени са доње стране шаке - длана.

Кристифор Жефаровић је био зограф, иконописац, бакрорезац или како се сам потписивао "илирско росијански општи зограф". Аутор је стематографије (генеалогичка, родословље). Стематографија је његов најзначајнији рад и једини избор српске и бугарске ХЕРАЛДИКЕ (постанак грбова). Рађена је по узору на стематографију Павла-Ритера Витезовића (1652-1713) из 1701. године која садржи грбове југословенских племена на латинском језику.

Стематографија Жефаровића, како истиче Сениша Живковић, упућује на прошлост великих и славних средњовековних српских држава. То је књига која је Србима уливала наду у бољу будућност и њихову праведну борбу. Настала је после две велике сеобе Срба 1690. и 1739. године, тешких ратова и склопљених

мировних уговора Карловачког 1699, Пожаревачког 1718. и Београдског 1739. године. Символи и грбови пресликавани су на Карађорђеве устаничке заставе, а грб са крстом и четири оцила постао је првим званичним грбом у Кнежевини Србији за време Милоша Обреновића. Жефаровићева СТЕМАТОГРАФИЈА, у уметничком смислу, рађена је у РУСТИЧНОМ бароку и представља прво снажније спајање са европском културом и европским бароком. Гравирана је у Бечкој радионици Томе Месмера 1741. године, закључује Живковић (6, 1990).

Иван Болдижар (1917-1986), графичар, калиграф и типодизајнер спада у најзначајније личности у области ћириличног писма. После Христифора Жефаровића и Захарија Стефановића Орфелина, први је велики уметник писма, који је високим естетским донетима својих радова скренуо пажњу домаће и светске јавности. Болдижаров рад се може сврстати у три групе: дипломе и свечана документа, насловне стране књига и логотип и типодизајн. По Болдижаровим узорима слова, урађен је пројекат декоративне ћирилице "Сава". За потребе Црногорске академије наука и уметности, дизајнирано је специјално издање "Горског вијенца" ћирилицом под називом "Његош". Болдижарево интересовање за калиграфски израз протеже се од ренесансног, барокног, класичног, сецесије, до модерног слободног стила у којима с подједнаким успехом проналази занимљива графичка решења (рад за Енциклопедију Војводине, 1985).

СОЗАНОВ - СТИЛИСТ КАЛИГРАФСКЕ ЋИРИЛИЦЕ И ЛАТИНИЦЕ

Велики калиграфски значај су УЗОРИ СЛОВА В. Д. Созанова из 1946. године. Овај аутор наглашава да рукопис треба да буде не само читак већ и леп. Вештина писања даје могућност човеку не само да покаже свој дар и укус него да развија смисао за лепотом. Пажњу за лепим писањем треба посветити раду са децом у школи, истиче овај аутор. Он даље каже:

Треба прво познавати шта у основи представља свако слово и њихов збир-писан. Од којих се елемената састоји поједино слово, како се конструише, однос њихове висине према ширини, размак између појединих слова, њихову геометричност, однос дебелих црта према танким итд. НИКАДА НЕ ТРЕБА ИЗМИШЉАТИ НЕКА НОВА СЛОВА (17, 1946, 1).

Неукусна и без знања извршена стилизација слова може довести да се у натпису изгуби композиција и ритам, а натпис остаје неуравнотежен и ру-

жан. Проучавањем богатог наследства прошлости (графичка класика) и методичан рад на усавршавање и писање слова, води позитивним резултатима.

Созанов даје упутства о техничким средствима за исписивање појединих врста слова, па каже: калиграфска слова исписују се обичним пером. Познавање основних елемената калиграфског писма и дуго вежбање корисно је за сваког ко жели да исправи и улепша свој рукопис.

У зависности од дебљине, којом треба да буду исписана слова, постоји 11 величина ронд пера (1, 1/2, 2, 2 1/2, 3, 3 1/2, 4, 4 1/2, 5, 5 1/2, 6).

Ронд пером могу се исписивати и готска слова, мада се ретко употребљавају. Романска и римска слова и њихова варијанта курзив слова, јављају се у транскрипцији романских народа. Разлика између њих је само у начину писања. Романска слова исписују се увек усправљена, а курзив слова са нагибом од 75%. Друга разлика постоји у исписивању неких мањих слова. Римска слова су добила дефинитиван облик за време ренесансе зато су и названа "антиква", тј. класична. Њихова је карактеристика једноставност и читљивост. Блок слова или "египатска" слова најстарија су од свих осталих слова. Њихова карактеристика је једнака дебљина свих елемената; која им даје првенство над осталим јер дозвољава брзо освајање конструкције и исписивање, како појединих слова, тако и целог натписа. Ронд пером се најлакше исписују блок слова. Оно је омогућило и појаву нових слова "нормал" слова. И ово су блок слова, само је дозвољена извесна стилизација елемената. Ова слова, призната у свим државама као НОРМАЛ-слова, постала су најраспрострањенија за израду натписа на цртежима сваке врсте.

Ако се поменута слова не исписују "одједном", већ се конструишу са допуштеним изменама и стилизацијама, онда кажемо да се слова цртају претходним скицирањем, а онда обрађују разним материјалима (оловка, туш, угаљ, боја). Ове врсте слова су намењене за веће натписе, рекламе, плакате.

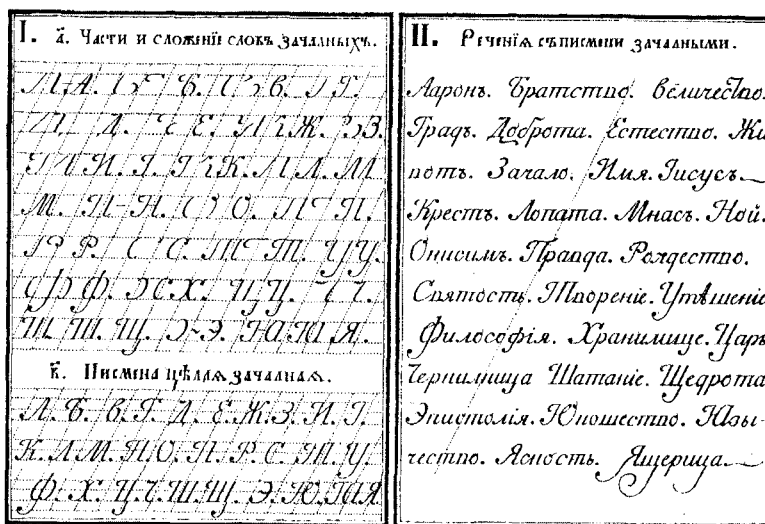
Слова из групе самосталних композиција које одговарају потребама одређене књижевне графике не заснивају се на унапред датим правилима или упутствима. Могу се дати само идеје или сугестије при извршењу графичких задатака.

Прилог: Узори слова

Слика 1. Део азбуке из буквара Инока Саве (Венеција 1597)

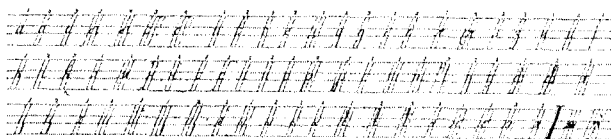
Слика 2. Примери слова по Захарију Орфелину (1777. године)

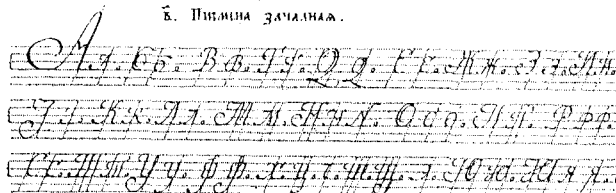
Слика 3. Примери слова по Захарију Орфелину (1777. године)

Канцелариѣ славено-сербскѣѣ.

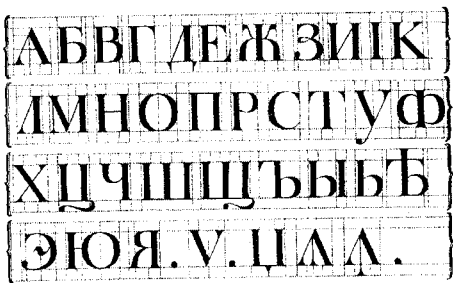
ѧ. Писмени подзачланиѣ.

ѡ. Писмени зачланиѣ.

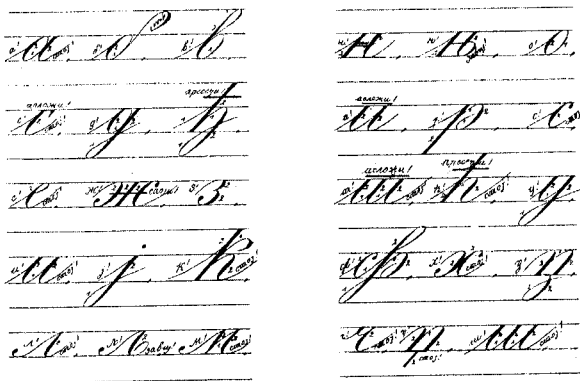
Слика 4.

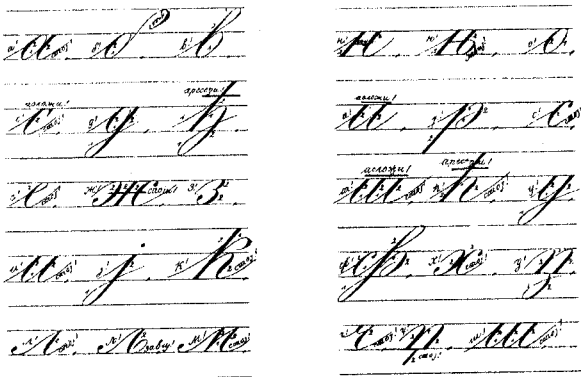
Слика 5.

Слика 6. Мала слова (Вујице Петковића, 1925. године)

Слика 7. Велика слова (Вујице Петковића, 1925. године)

ЛИТЕРАТУРА :

1. Блечић, М. (1991): *Први буквар Инока Саве*, Венеција 1597, Београд: Политика.
2. Дамјановић, В. (1936): *Савремени наставни принципи за израду модерних буквара и словарица*, Нови Сад: Издавачка књижара Краља Петра.
3. Давидов, Д. (1994): *Српска уметничка ћирилица*, Београд: Просвета, Београд: Балканолошки институт САНУ.
4. Ђорђевић, П. (1990): *Историја српске ћирилице*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
5. Ераковић, Т. (1995): *Корективни педагошки рад*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
6. Жефаровић, Х. (1990): *Стематологија*, Београд: НИП Југославија, ЕКО.
7. Живковић, С. (1990): *Захарије Орфелин*, Београд: НИП Југославија, ЕКО.
8. Милатовић, В. (1986): *Настава почетног читања и писања*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
9. Месарош, Ф. (1981): *Топографско обликовање*, Загреб: ВГШ.
10. Милатовић, В. и сарадници (1990): *Методички приручник уз буквар и наставне листове*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
11. Новак, В. (1991): *Латинска палеографија*, Београд: Научна књига.
12. Недељковић, Миодраг-Миша и Недељковић, Слободан (1988): *Графичко обликовање и писмо*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
13. Петковић, В. (1925): *Методика лепог писања*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
14. *Преглед слова, шара и украса*, Београд: Југословенско штампарско предузеће, 1950.
15. Пешикан, М. и сарадници (1994): *Правопис српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
16. Радер, Е. (1977): *Типограф*, Љубљана: Партизанска књига.
17. Созанов (1946): *Избор слова калиграфских, цртачких и уметничких*, Београд: НИП Београдске новине.
18. Тентор, М. (1931): *Писмо и постанак алфабета*, Загреб: Народне новине.
19. Ћирић, М. (1986): *Графичке комуникације*, Београд: Вајт.
20. *Упутство за наставу у српском буквару*, Будимпешта, 1972.
21. Каменов, Е. (1995): *Моја прва свеска*, Нови Сад: Дидакта.
22. Медаковић, Д. (1988): *Барок код Срба*, Загреб: Просвета.

23. Пешић, Р. (1995): *Винчанско писмо*, Фелтон, Политика од 12-20. 4.

Summary: In our schools nobody teaches nice handwriting anymore. Class-teachers have completely neglected nice handwriting, and sometimes they cannot read their own handwriting.

I am convinced that it is both necessary and urgent to introduce a new school subject **Nice Handwriting** in our schools, as it used to be long before.

Calligraphy and its famous masters do not exist in curricula anymore; they have been deleted, although they are most responsible for regular shaping of letter signs.

Key Words: Calligraphy, nice handwriting, calligraphers, first primer, Inok Sava, Zaharije Orfelin, Kristifor Žiforović, Ivan Boldižar, Sazanov, paleography.

Резюме: В наших школах больше не учат хорошему почерку. Учителя чрезвычайно занустили хороший почерк, так что даже не могут прочесть свой собственный почерк. Я считаю, что было бы необходимо и срочно восстановить школьный предмет Хороший почерк, как это иногда делалось в начальных и даже средних школах. Каллиграфия и наши знаменитые каллиграфы оказались вне нашей школьной программы, а они являются самыми заслуженными для сохранения правильного формирования буквенных знаков.

Стержневые слова: Каллиграфия, хороший почерк, каллиграфы, первый букварь, Инор Савва, Захарие Орфелин, Кристифор Жифорович, Иван Болдижар, Сазанов, палеография.